

МРНТИ: 06.39.02; 06.52.13

JEL Classification: E01, E21, E37

«COVID-19» ПАНДЕМИЯСЫ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ ТАЛДАУЫ ЖӘНЕ ДАМУ БОЛЖАМДАРЫ

Ш. А. Смағұлова

Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы

АНДАТПА

Зерттеу мақсаты – коронавирустық пандемияның дамуы жағдайында макроэкономикалық талдау жүргізу және графикалық модельдеу негізінде Қазақстанның экономикалық дамуының қысқа мерзімді болжамдарын ұсыну.

Әдіснамасы. Жұмысты жазу барысында келесі әдістер қолданылды: библиографиялық дереккөздерді зерттеу, жүйелеу, графикалық және сапалы талдау, сонымен қатар «AD–AS» макроэкономикалық моделі.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы. Жұмыстың құндылығы "COVID-19" ағымы шеңберінде басым ұлттық секторлардың дамуын айқындау үшін макроэкономикалық модельдеу және қысқа мерзімді болжау әдіснамасын қолдана отырып, қазіргі заманғы экономикалық талдауды жүзеге асыруды көздейді. Сондай-ақ, Қазақстандағы экономикалық өсімнің мемлекеттік басқармасының қызметін жақсарту бойынша бірқатар ұсыныстар берілді.

Алынған негізгі нәтижелерге мыналар жатады: ұйымдастыру және макроэкономикалық реттеу мәселелері бойынша әлемдегі экономикалық ахуалға және бастапқы көздерге қысқаша шолу жүргізілді; мұнайдың әлемдік бағасының құбылмалылығын ескере отырып, пандемия жағдайында отандық экономиканың құрылымы мен ағымдағы дамуы қаралды; Қазақстанның макроэкономикалық даму деңгейін айқындау үшін жиынтық сұраныс пен жиынтық ұсыныс моделін қолдану негізделді: «AD–AS»; жиынтық сұраныс пен жиынтық ұсыныс жағдайының экономикалық бағасы іске асырылды; Қазақстанда экономиканы мемлекеттік басқаруды жетілдіру бойынша қысқа мерзімді болжамдар мен ұсынымдар ұсынылды.

Түйінді сөздер: Қазақстан экономикасы, экономикалық талдау, коронавирус пандемиясы, макроэкономикалық модельдеу, қысқа мерзімді болжамдар, мұнайдың әлемдік бағасы, жиынтық сұраныс.

КІРІСПЕ

Бүгінде көптеген елдер коронакризиске байланысты экономикалық құлдырау кезеңін бастан кешуде. Әлемдік сауда көлемінің төмендеу себебі коронавирус індетіне байланысты әлемнің барлық дерлік елдерінде жарияланған карантин болып табылады [1].

Жалпы, «World Investment Report» деректеріне сәйкес, әлемде шетелдік инвестицияларды (*I*) тарту көлемі 2020 ж.-дан 2021 ж.-ға дейін 40-45 %-ға дейін күрт қысқарады деп күтілуде [2].

Айта кету керек, Ресей рублі геосаяси тәуекелдердің ықпалында. Жаңа санкциялар қаупі өсті, бұл рубльдің құбылмалылығының артуына әсер етті. Ірі ресейлік экспорттаушылардың мемлекеттік борышы мен валюталық операцияларына әсер ететін АҚШ пен Еуропаның жаңа санкциялар пакеті Ресей үшін ғана емес, маңызды стратегиялық серіктес ретінде Қазақстан үшін де теріс салдарға әкелуі мүмкін.

«Standard & Poors» ірі халықаралық рейтингтік компаниясы біздің еліміздің тәуелсіз кредиттік рейтингін растады [3].

Қазақстан жаһандық қаржы нарықтарымен терең интеграцияланған, бірақ сонымен бірге біздің елімізге ішкі ерекшеліктер тән. «COVID-19» ағымының теріс нәтижелері шетелдік жеткізілімдердің

бұзылуы мен бағаның өсуінің негізгі себебі болып табылады. Сауда соғыстары, санкциялар, әлемдік экономикадағы саяси келіспеушіліктер мен тәуекелдер Қазақстаннан капиталдың кетуіне алып келеді.

2020 ж. мамыр айында алғашқы карантин жеңілдегеннен кейін экономиканың қалпына келуі салыстырмалы түрде тез болды, ал барлық экономикалық көрсеткіштер жақсарды. 3 жылдың 2020 тоқсанының басында коронавирустың екінші толқыны қалпына келтіруге кедергі келтірді, бірақ шектеулердің әсері негізінен тек қызмет көрсету саласында байқалды.

Мәселені белгілеу. Қазақстанның мұнай саласынан түсетін табысы 2020 ж. 8 айдағы пандемияға байланысты 46 %-ға төмендеді, 2019 ж. осындай мерзіммен салыстырғанда абсолютті ақшалай баламада бұл 1,6 трлн. теңгеге тең. Осылайша, «Қазмұнайгаз» компаниясының таза пайдасы 2020 ж. 6 айда 2019 ж. ұқсас мерзіммен салыстырғанда 97 %-ға дерлік төмендеді.

Біздің экономикамыздың құрылымын ескере отырып, мұнай бағасы экономикалық белсенділік пен инфляциялық процестердің ағымдағы және болашақ серпінін айқындайтын негізгі факторлардың бірі ретінде қарастырылады. Әлемдік мұнай нарығындағы жағдай біршама жақсарды, бірақ белгісіздік факторлары сақталуда. Мұнай бағасы 2020 ж. қыркүйек айының соңында 41-44 доллар аралығында өзгереді. Әлемдік мұнай өндірісінің төмендеуі байқалды, бұл ОПЕК+, АҚШ және Канада қатысушыларының әрекеттерімен түсіндіріледі. «Локдауннан» кейін экономикалардың ашылуын ескере отырып, мұнайды әлемдік тұтыну серпіні біршама жақсарды. Мұнай тұтынудың өсуі көптеген ірі импорттаушы елдерде байқалды.

Мұнай үшін теріс факторлар коронавирустың екінші толқыны қаупі болып қала береді. Бұл әлемдегі, соның ішінде біздің елдегі сұраныстың баяу қалпына келуіне және нарықтағы артық мұнайдың пайда болуына әкелуі мүмкін. Мұны АҚШ-тағы еңбек нарығының жағдайы да дәлелдейді, онда қалпына келтіруге қарамастан, жұмыссыздық деңгейі әлі де жоғары 8,4 % (2020 ж. тамыз). Қытайдан сұраныстың төмендеуі мүмкін. Сондай-ақ, Ирак тарапынан мұнай өндіру көлемінің асып кетуіне қатысты алаңдаушылық бар.

Сауд Арабиясының жеңілдіктер беру жөніндегі баға саясаты мұнай бағасының төмендеуіне қосымша қысым жасайды. Мәселен, «Saudi Aramco» мұнай-газ компаниясы Азия мен АҚШ-дағы тұтынушылар үшін 2020 ж.-ғы қазан мұнайының босату бағаларын төмендетті.

Жалпы алғанда, жиынтық сұраныстың ең үлкен салмағы үй секторы болып табылады. Қазақстанда ол шамамен 50 %-ды құрайды. Мысалы, АҚШ ЖІӨ-де тұтыну шығыстарының үлесі шамамен 70 % құрайды.

Баға деңгейінің жоғарылауымен халықтың нақты байлығының мөлшері төмендейді, бұл тұтыну шығындарының төмендеуіне әкеледі. Осылайша, жиынтық сұраныс төмендейді, сонымен бірге шығарылым деңгейі де төмендейді.

Коронавирустық пандемия жағдайында жиынтық сұраныс айтарлықтай төмендеді және бұл Қазақстанның экономикалық даму жағдайына теріс әсер етеді.

Әдебиетке шолу. McKibbin және Fernando (2020) қысқа мерзімді перспективада да, алдағы жылдары да экономикалық саясат саласында бірқатар жауап шараларын қабылдау қажет болады деп мәлімдейді. Қысқа мерзімді перспективада орталық банктер мен қазынашылар бүлінген экономикалардың пандемия негізінде жұмыс істеуін жалғастыратындығына көз жеткізуі керек. Нақты және қаржылық күйзеліс жағдайында мемлекеттің қолдауы мен басқаруы шешуші рөл атқарады. Пайыздық мөлшерлемелердің төмендеуі әлемнің орталық банктері үшін мүмкін жауап болып саналады [4].

Макроэкономикалық теңгерімсіздік еуропалық дағдарыстың маңызды себептерінің бірі болып саналады. Дағдарыс бұл теңгерімсіздіктерді едәуір күшейтті және Еуроаймақтың кейбір елдері – Греция, Ирландия, Португалия, Испания және Кипр – экономикалық немесе қаржылық көмек сұрауға мәжбүр болды (Leonida, Martins, 2019). Статистикалық әдістерді қолдана отырып, бұл жұмыста ЕО-дағы мемлекеттік көмек бағдарламаларына экономикалық талдау жасалды. Алынған деректер инвестициялар көрсеткіштері, жеке және мемлекеттік қарыз, жұмыссыздық деңгейі Еуроаймақтағы шекті мәннен айтарлықтай ауытқығанын көрсетеді [5].

Бұл жұмыс экономикалық өсу мен экспорт үшін қаржылық дамудың (FD) маңыздылығын көрсетеді. Нәтижелер FD экспортқа қалай әсер етеді және барлық экспорттаушы елдер үшін шетелдік инвестициялардың бірдей тиімді екендігі туралы сұрақтар туғызады. Бұл сұрақтар FD-нің экспорттың екі негізгі компонентіне әсерін зерттеуге итермелейді: экспорттық бағалар мен экспорт сапасы Choi & Lugovskyy талап етеді. Бұл әсерлер елдер бойынша өте асимметриялы екендігі дәлелденді. Бұдан басқа, қорытындылар қаржы институттарының сапасын арттырудың өзі табыс деңгейі төмен елдерде экспорттық бағалардың жақсаруына немесе төмендеуіне алып келуі екіталай екенін көрсетеді [6].

Сыртқы сауда және экономикалық өсу мәселелері көптеген ғасырлар бойы экономикалық күн тәртібінде тұр. Сыртқы сауда әлемдік нарықта тауарлар мен қызметтерді алмасуға ықпал етеді және елдегі экономикалық өсудің қозғаушы күші болып табылады. Сонымен қатар, экономикалық өсу – бұл өндірісті, жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін және әл-ауқатын жақсарту құралы, бұл өз кезегінде сыртқы сауданың оң сальдосына жағымды әсер етуі мүмкін. Экономикалық өсу сонымен қатар елдің халықаралық нарықтардағы бәсекеге қабілеттілігінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады [7].

Измалков зерттеушілері мен Сонин Харт-Шлейфер-шие моделіне негізделген экономикалық жауапкершілік тұжырымдамасы мемлекеттік биліктің тиімділігін арттырудың тұжырымдамалық модельдерінің арасында ерекшеленетінін атап өтті. Бұл тұжырымдамада мемлекеттік органдар тиімділігінің басты өлшемі министрліктер, ведомстволар мен қызметтер арасында белгілі бір бәсекелестікті құру және дамыту болып табылады. Бұдан басқа, тұжырымдама мемлекеттік органдардың, ең алдымен салық төлеушілер алдында есеп берушілік жүйесінің болуын болжайды [8].

Қазақстандық авторлардың жұмысында кадрлар мен мемлекеттік қызмет құрылымын реформалаудың өзектілігі атап өтіледі. Экономиканы мемлекеттік басқаруды жетілдіру қажеттілігі және Қазақстанда мемлекеттік қызметшілердің тиімді қызметі атап өтіледі [9].

ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ БӨЛІМІ

2020 ж. қаңтар-тамызда тауарлар өндірісі 1,7%-ға, көрсетілетін қызметтер 6,1%-ға қысқарды. Нәтижесінде ЖІӨ 3 %-ға төмендеді [10].

2020 ж. тамыздың екінші жартысында қызмет көрсету секторының бірқатар салаларындағы жұмыс қайта жанданды. Алайда қызметтердің кейбір кіші салалары бойынша жылжымайтын мүлікпен жасалатын операцияларда 4,3 %-ға, саудада – 10,5 %-ға және көлікте – 16,1 %-ға төмендеу байқалады.

Мысалы, 2020 ж. 7 айында көлік секторы жүктерді тасымалдау бойынша 2,1 млрд. тоннаға қызмет көрсетті. 2019 ж. осындай кезеңімен салыстырғанда бұл 7,5 %-ға төмен. Сонымен қатар, қарастырылып отырған кезеңде тек 6,7 млрд. жолаушы тасымалданды, бұл 2019 ж. 7 айға қарағанда екі есе төмен.

Ауыл шаруашылығы (4,9 %), құрылыс (6,5 %) және өңдеу секторы (3,3 %) жақсы өсу қарқынын көрсетіп отыр. Алайда, ОПЕК+ келісімдері аясында мұнай өндіруді азайту есебінен тау-кен саласы 1,5 %-ға төмендеді.

Мысалы, ауыл шаруашылығында мал шаруашылығы өнімінің ұлғаюы 2,7 %-ды және өсімдік шаруашылығы – 2,2 %-ды құрады.

Мәселен, автомобиль жасау өнімдерін өндіру 51,8 %-ға, фармацевтика – 34,1 %-ға, жеңіл өнеркәсіп – 11 %-ға және т.б. өсті.

Өңірлік бөліністе өнеркәсіп бойынша өсімді мынадай облыстар көрсетті: Қостанай – 7,2 % және Солтүстік Қазақстан – 6,8 %, астана – Нұр-Сұлтан – 5,5 %. Ал мұндай өңірлерде құлдырау болды – Қызылорда: минус 11,5 %, Маңғыстау: минус 5,9 %, Шығыс Қазақстан: минус 1,5 % және т.б.

Қашықтықтан жұмыс істеу және онлайн-білім беруді ескере отырып, Ақпарат және байланыс салалары ЖІӨ динамикасына оң үлес қосты. Атап өтілген сектордың өсуі 2020 жылғы 7 айда 8,7 %-ды құрады.

Қазақстанның халықаралық резервтері, Ұлттық қордың активтерін қоса алғанда, 2020 ж. тамыз айының соңында 94,1 млрд. АҚШ долларын құрады, алтын-валюта резервтері 35,4 млрд. АҚШ долларына жетті, қордың валюталық активтері 2020 ж. тамызда 440 млн. АҚШ долларына ұлғайды және 58,6 млрд. АҚШ долларын құрады. Оның шығыстары Ұлттық банктің деректеріне сәйкес 287 млрд. теңгеге (2020 ж. тамыз) дейін кепілдік берілген трансферт бөлуге байланысты болды, бағалы металдың

(алтынның) көлемі – 380,4 тоннаға тең (2020 ж. қыркүйек). Ал 2019 ж. дәл осындай кезеңінде 326,4 тонна болған еді.

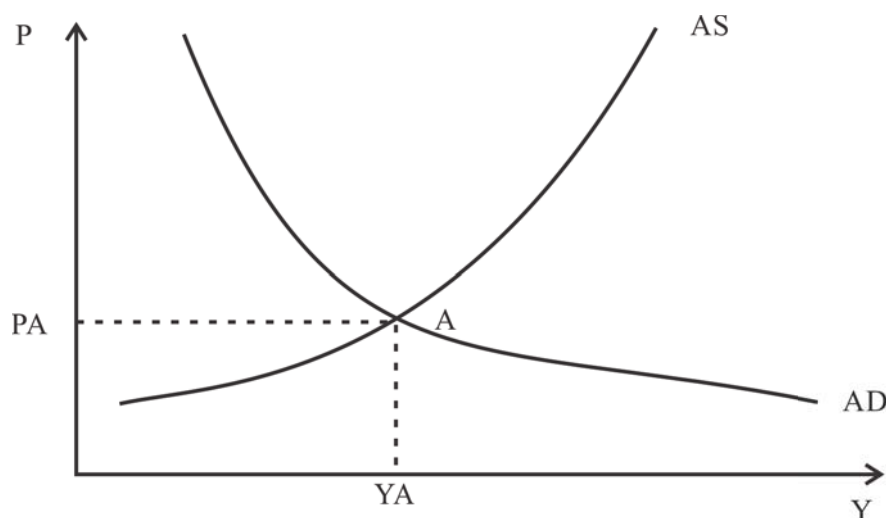
Мұнай бағасының құлдырауы аясында Ұлттық қордың табысы 6 айда 31 %-ға 1 трлн. теңгеге дейін төмендеді. Негізгі құлдырау корпоративтік табыс салығы бойынша болды – жылдық мәнде «минус» 42 %.

Елдегі орташа айлық жалақы 211 226 теңгеге тең (2020 ж. тамыз). Азаматтардың жан басына шаққандағы орташа атаулы ақшалай табыстары (С) 2020 ж. шілдеде 111867 теңгеге тең, бұл 2019 ж. шілдеге қарағанда 6,1 %-ға артық.

2020 ж. тамызда ең төменгі күнкөріс деңгейі 36 077 теңгені құрады (21,4 %-ға өсті). Бағалау бойынша 2020 ж. финалына қарай үй шаруашылықтарының нақты табысы 8,8 %-ға азаяды. Мұндай төмендеудің себептері, біздің ойымызша, номиналды ақшалай кірістің азаюы және тұтыну бағаларының индексінің (ТБИ) өсуі. 2020 ж. қыркүйектің басында 220 мыңнан астам адам немесе жұмыс күшінің санына 2,4 % жұмыссыз тіркелді.

Тұтынушылық және инвестициялық белсенділіктің төмендеуі жиынтық сұранысқа қысым жасайды. Енгізілген карантиндік шаралар тұтыну белсенділігінің төмендеуіне әсер етіп, халықтың табысына теріс әсер етті.

«AD–AS» жиынтық сұраныс – жиынтық ұсыныс моделін қолдана отырып, макроэкономикалық жағдайды талдауды қарастырыңыз. Бұл модель баға деңгейі мен нақты жалпы ұлттық өнім арасындағы байланысты көрсетеді. Модельдің жалпы көрінісі 1-суретте көрсетілген.

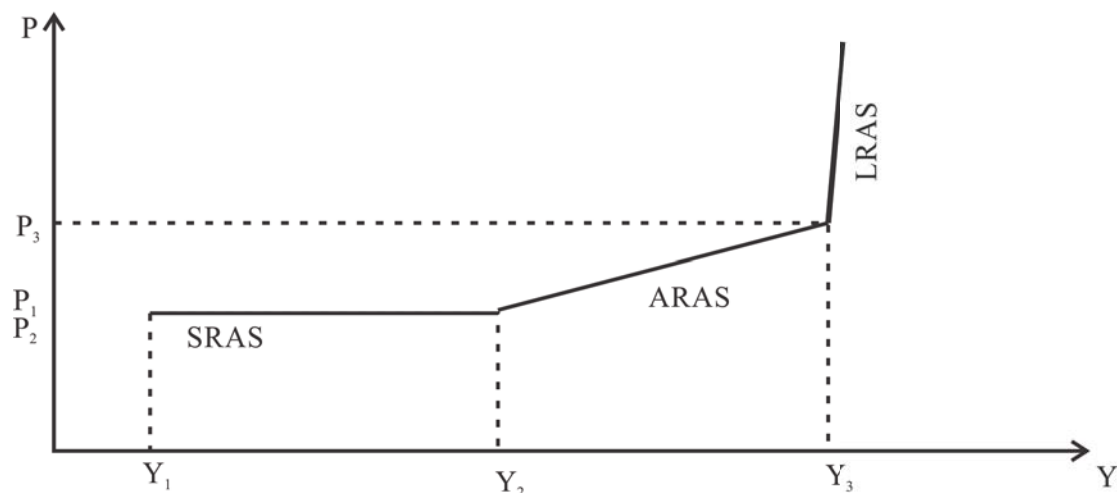

1-сурет – «AD–AS» макроэкономикалық моделі
Ескерту – [11] дереккөзі негізінде автормен құрастырылған

Айта кетейік, жиынтық сұраныс пен жиынтық ұсыныс бір мезгілде және бір бағытта өзгереді. Мысалы, кірістің өсуі сұраныстың артуына әкеледі және керісінше. Барлық бағалардың өсуі немесе төмендеуі ақшаның арзандағанын немесе қымбаттағанын білдіреді. Демек, жиынтық сұраныс пен ұсынысты талдау қысқа уақыт аралығында экономиканың ауытқуын түсіну үшін маңызды.

As (aggregate supply) жиынтық ұсынысы – сатуға ұсынылған барлық түпкілікті тауарлар мен қызметтер құнының сомасы. Басқаша айтқанда, бұл елде бағаның әртүрлі деңгейлерінде өндірілуі мүмкін нақты жиынтық өндіріс.

Қысқа мерзімді сегменттегі модельдегі AS қисығы көлденең көрініске ие болуы мүмкін (SRAS); орта мерзімді сегментте – көтерілген көрініс (ARAS), ал ұзақ мерзімді кезеңде (LRAS) – тік көлбеу (2-сурет).

2-сурет – AS қисығының жалпы көрінісі

Ескерту – [11] дереккөзі негізінде автормен құрастырылған

AD (aggregate demand) – жиынтық сұраныс қисығы, яғни өндірілген өнім саны мен бағаның жалпы деңгейі арасындағы байланыс. Басқаша айтқанда, жиынтық сұраныс қисығы бағаның әр деңгейінде сатып алынатын тауарлар мен қызметтердің санын көрсетеді.

AD қисығы төмендейтін көрініске ие және қызметтерге/тауарларға жиынтық сұраныс көлемі мен баға деңгейі арасындағы кері байланысты білдіреді.

Жиынтық сұраныс сирек тұрақты болып қалады. Ол тұтынушылардың Төрт үлкен тобы (C), жеке фирмалар (I), мемлекеттік мекемелер (G) және таза экспорт (Nx) тарапынан ұлттық тауарлар мен қызметтерге жалпы сұраныстан құралады. Осы топтардың қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріндегі кез-келген маңызды өзгерістер жиынтық сұранысқа әсер етеді, бұл оның өсуіне немесе азаюына әкеледі.

Жиынтық сұраныс функциясы (AD) ұсынылған төрт негізгі сұраныс көздерінен (1):

$$AD=C+I+G+Nx \quad (1).$$

Қазақстанда жиынтық сұраныстың қалыптасуына әсер ететін «AD–AS» макроэкономикалық моделін пайдалану негізінде факторларды анықтаймыз. Олар ұлттық экономиканың ауытқуы кезінде жиынтық сұраныстың мөлшерін өзгертеді.

Қазақстанда жиынтық сұраныстың (Ad) төмендеуінің негізгі факторы еңбек ресурстарының нақты жалақысының өсуінің баяулауы болды ($C(Y-T)$). Сонымен бірге, коронавирустық пандемия жағдайында жекелеген өндірістердің жұмысын тоқтату және тоқтата тұру жұмыссыздықтың өсуіне әкелді (U). Айырбас бағамының әлсіреуі (E) азық-түлікке жатпайтын өнімдерге тұтынушылық сұраныстың төмендеуімен өтелді. Мысалы, бензин мен дизель отынына бағаның қалыпты өсуі.

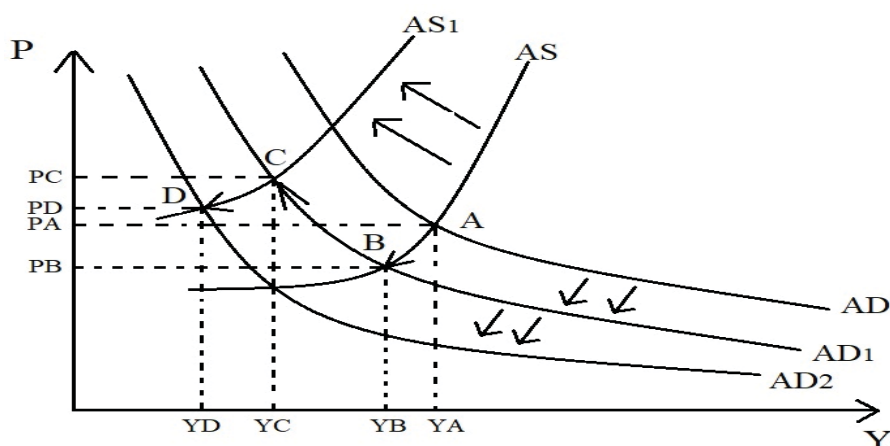
Қазақстан Ұлттық Банкі базалық мөлшерлемені (r) жылдық 9 пайыз деңгейінде қалдыру туралы шешім қабылдады [12]. Мөлшерлеме бойынша мұндай шешімнің себептері: қаржы нарықтарындағы үлкен ауытқулар, коронавирустық пандемияны дамыту мәселелеріндегі белгісіздік, Ресейге қарсы сауда санкциялары, тұтынушылық сұраныстың төмендеуі, мұнайдың әлемдік бағасының құбылмалылығы және т.б.

Несиелер бойынша банктік пайыздық мөлшерлеменің төмендеуін бизнес-жобаларды өз капиталынан емес, банктерден несиелермен қаржыландыруды жөн көретін инвесторлар құптайды. Осылайша, пайыздық мөлшерлеменің төмендеуі инвесторларды тартады. Бұл болашақта экономикадағы инвестициялардың өсуіне әкеледі. Демек, болашақта өнім шығарудың өсуін ынталандыратын болады.

2020 ж. тамызда жылдық инфляция 7 %-ды құрады. Бағаның өсуіндегі ең көп үлес азық-түлік өнімдерінің (ет және ет өнімдері, жемістер, балық, нан-тоқаш тауарлары) бағасының өсуіне, ақылы қызметтер саласының өсуіне – 3,4 % және т.б. тиесілі.

Пандемия жағдайында Қазақстанға инвестициялар көлемі (I) қысқарды. Осылайша, 2020 ж. II жартыжылдығында тартылатын тікелей шетелдік инвестициялар (ТШИ) көлемі «Самұрық-Қазына» компаниялары тарапынан 1,1 трлн. теңгеден астам мөлшерде күтіледі [13].

Қазақстан экономикасының мысалында қысқа және орта мерзімді кезеңдерде жиынтық сұраныстың (AD_1 -ден AD_2 -ге дейін) және жиынтық ұсыныстың (AS_1 -ден AS_2 -ге дейін) қысқаруы кезінде тепе-теңдіктің қалай ауысатынын болжаймыз (3-сурет).

3-сурет – Жиынтық сұраныс пен жиынтық ұсыныстың төмендеуі
Ескерту – [14] дереккөзі негізінде автормен құрастырылған

Бастапқыда тепе-теңдік А нүктесінен В нүктесіне ауысады, мұнда өндіріс төмендейді (Y_A -ның Y_B -ге ауысуы) және қысқа мерзімде бағалар төмендейді (P_A -ның P_B -ге ауысуы).

Одан әрі тепе-теңдік жиынтық сұраныстың төмендеуіне байланысты AD нүктесінен D нүктесіне дейін созылады. Бұл жағдайда өндірістің одан да төмендеуі (Y_B -нің Y_D -ге ауысуы) және бағаның өсуі (P_B -нің P_D -ге ауысуы) болады.

Орта мерзімді кезеңде, мүмкін, пандемияның жалғасуы негізінде (2021-2022 жж.) жиынтық сұраныстың (AD_2 -ден AD_1 -ке дейін) тұрақты төмендеуі есебінен тепе-теңдік с нүктесінен жаңа D нүктесіне ұмтылатын болады. Бұл жағдайда өндірістің одан да көп төмендеуі (Y_D -нің Y_C -ге ауысуы) және бағаның төмендеуі (P_D -нің P_C -ге ауысуы) орын алады.

Қазақстанның негізгі капиталына инвестициялар 2020 ж. қысқарады, мысалы, 2020 ж. шілдеде инвестициялардың азаюы 16 %-ды құрады, бұл құлдырау тереңдігін сипаттайды. Инвестициялардың ең көп құлдырауы тау-кен өндіру саласында байқалады – 17,2 %-ға төмендеу, бірінші кезекте теңіздегі құрылыстың төмендеуі есебінен. Құрылыста (47,1 %-ға), ғылыми-техникалық қызметте (47,9 %-ға), саудада (44 %-ға) және т.б. инвестициялардың теріс серпіні орын алуда.

2020 ж. 7 айда негізгі капиталға салынған инвестициялардың өсу қарқыны екі есе 6,14 трлн. тенге. Ал 2020 ж. 8 айында негізгі капиталға салынған инвестициялар көлемі 7041,2 млрд. теңгені құрады. Бұл 2019 ж. ұқсас кезеңімен салыстырғанда 6,1 %-ға төмен.

Карантин кезінде республикада бизнестің барлық салалары қатты құлдырады. Жалпы, 1 млн. кәсіпкерлік субъектісі пандемиядан зардап шеккен, 14 мыңы коммерциялық банктерден қарыз алған. Кинотеатрлар, туристік және мейрамхана бизнесі, спорт, ойын-сауық және демалыс салалары ең көп зардап шекті.

Карантин кезінде Үкімет тиімді қолдау шараларын әзірлеу үшін кәсіпкерлермен белсенді жұмыс жасады.

Дағдарыс салдарын еңсеру үшін 700 мыңнан астам кәсіпкерге салық жеңілдіктері берілді. Кредиттерді жеңілдікті шарттармен қайта қаржыландыру мүмкіндігі берілді.

Үкіметтің Бизнестің жол картасы 2025 (БЖК 2025) шеңберінде шағын және микробизнес сегментін қолдаудың жаңа бағытын қабылдауы маңызды шаралардың бірі болды.

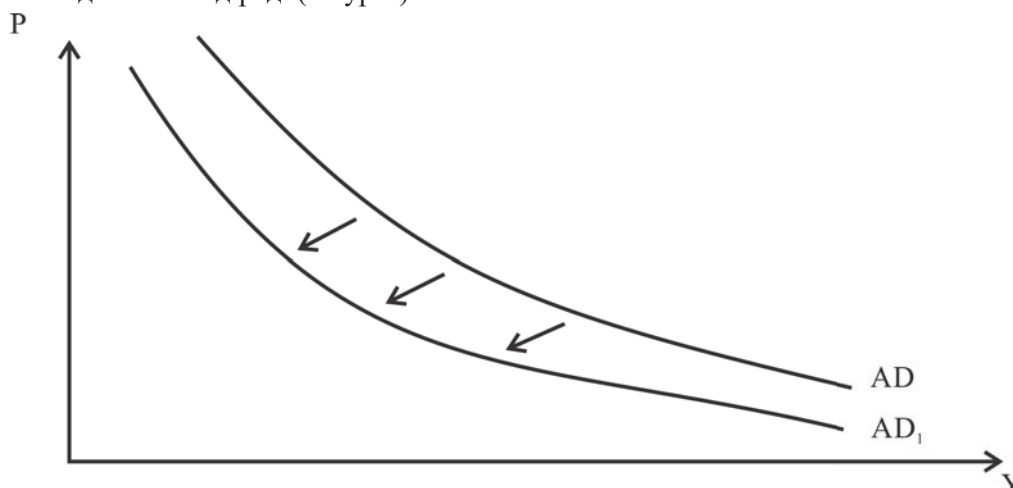
Алайда, шағын және орта бизнес (ШОБ) секторындағы жағдай әлі де күрделі болып қалуда.

Сонымен, пандемия және жиынтық сұраныстың төмендеуі жағдайында Қазақстандағы фирмалар өндіріс пен жұмыс орындарын қысқартады.

II тоқсанда таза экспорт (Nx) номиналды түрде 25 %-ға 2 млрд. АҚШ долл.-на дейін төмендеді (4-5 млрд. АҚШ долл.-на қарсы): бағаның төмендеуі және энергия ресурстарына сыртқы сұраныс әсер етті. Бұл ОПЕК + келісімдері аясында өндіріс көлемінің қысқаруына байланысты. Сонымен қатар, шикізат емес, дайын өнім тауарларының экспортының ұлғаюы байқалады. Болжам бойынша, елдің төлем балансының ағымдағы шотының тапшылығы күтілуде. Қазақстаннан экспорттың негізгі баптары көмірсутегі шикізаты мен металдар болып табылады.

Біріншіден, бұл мұнай бағасының төмендігіне және әлемдік көшбасшылар – АҚШ мен Қытайдың әлсіз қалпына келуіне байланысты.

Осыдан келіп, таза экспорттың көлемі төмендейді, ал бұл Қазақстандағы жиынтық шығарылым көлемінің төмендегенін білдіреді (4-сурет).

4-сурет – Жиынтық сұраныс қисығының төмендеуі
Ескерту – [15] дереккөзі негізінде автормен құрастырылған

Қазақстанның Ресей Федерациясына экспорты 20 %-дан астам төмендеді және құрылымы бойынша негізінен қара металдардан жасалған өнімдер (жалпақ прокаттар, ферроқорытпалар, кендер және т.б.). Мәселен, 2020 ж. 6 айында Қазақстан Ресейге 2,1 млрд. АҚШ долларына тауар сатты, бұл 2019 ж. осындай кезеңінен 20,4 %-ға төмен.

Рас, 2020 ж. 6 айында ағымдағы шоттың профициті болды (шамамен 2,1 млрд. АҚШ доллары). Бұл мұнай жеткізілімдері мен бағаларының салыстырмалы түрде жоғары көлемі және тікелей инвесторларға төленетін кірістердің 3,5 есе төмендеуі есебінен болды. Егер Қытаймен сыртқы сауданы талдайтын болсақ, онда ол тез дамыды, яғни 2020 ж. 6 айында 5 %-ға. Кейбір сегменттерде экспорт қарқыны көлемдердің екі есе өсуіне дейін жетті. Бірақ 2020 ж. 3-тоқсанда Қазақстан Республикасының барлық өнеркәсіптік секторларында бәсеңдеу жүріп жатыр.

Қазіргі уақытта өсуді көрсететін жиынтық сұраныстың жалғыз компоненті - бұл мемлекеттік шығындар (G).

Республикалық бюджетке 3,4 трлн. теңге сомасында кірістер түсті, яғни жоспар 2020 ж. 8 айында 85 %-ға орындалды.

Мемлекет бюджетіне кірістердің орындалмауының себептері – қосылған құн салығының (ҚҚС) және корпоративтік табыс салығының (КТС) толық түспеуі болып табылады.

Айта кетейік, бюджеттің шығыс бөлігі 2020 ж. 8 айында 98,8 %-ға орындалды, оның ішінде: республикалық – 99,5 %-ға, жергілікті бюджеттер –98,4 %-ға. Абсолюттік ақшалай шамада бюджет шығыстары шамамен 9,2 трлн. теңгені құрады.

2020 ж. облыстар мен Республикалық маңызы бар қалаларға жалпы көлемі 2,3 трлн. теңге мөлшерінде нысаналы трансферттер бөлінді. 2020 ж. 1 қыркүйектегі бағалау бойынша өңірлерге барлығы 1,4 трлн. теңге бөлінді. Олардың 98 % игерілді.

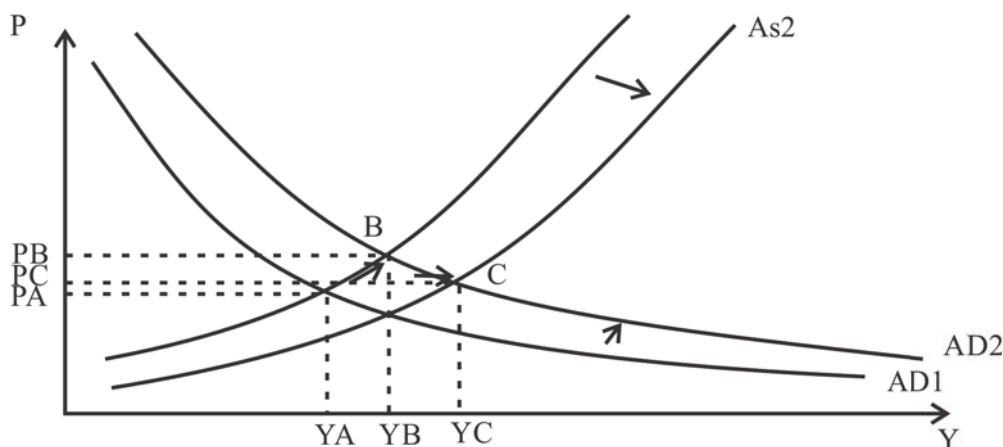
Бұл үкіметтің қарсы циклдік саясат жүргізетіндігінің өте жақсы көрсеткіші, яғни экономиканың құлдырауы кезінде ол мемлекеттік шығындар көлемін төмендетпеуге тырысады.

Қазақстанда мемлекеттік тапсырыстардың (AD_2) өсуі есебінен не болатынын қарастырайық. Әдетте, компаниялар көбірек жұмысшыларды жалдау, шикізат пен отынды сатып алу және т.б. арқылы өндіріс көлемін (Y_c) арттыруға мәжбүр болды.

Алайда, коронавирусқа байланысты мұндай әсер болмайды, біздің болжамымыз бойынша, жиынтық сұраныс азаяды, ал компаниялар, керісінше, жұмысшыларды жұмыстан шығарып, инвестициялық сұранысты төмендетеді.

Коронавирустық пандемия аяқталғаннан кейін (2022-2023 жж.) экономика біртіндеп дағдарыстан шығатыны анық. Бұл жиынтық сұраныстың өсуіне және оның оңға-жоғарыға жылжуына (AD_2) әсер етеді. Экономика толық жұмыспен қамту жағдайына жақындаған сайын көптеген ресурстардың бағасы тұрақтана бастайды (P_c).

Бұл жиынтық ұсыныстың ауысуы және оның оңға-төменге ауысуы (AS_2) арқылы көрінеді. Сонымен, жиынтық сұраныстың одан әрі өсуі ұлттық өнімнің өсуімен және біршама қалыпты инфляциямен бірге жүреді (5-сурет).

5-сурет – Жиынтық ұсыныс пен жиынтық сұраныстың өсуі

Ескерту – [15] дереккөзі негізінде автормен құрастырылған

Осылайша, мемлекеттік шығыстардың (AD_2) өсуі есебінен Қазақстан Үкіметі пандемия жағдайында негізінен кәсіпкерлерді қолдайды, бірақ бұл өндірістің үлкен өсуімен қатар жүрмейді. Сондай-ақ әлеуметтік тұрғыдан халықтың аз қамтылған топтарына жәрдемақы бөлу есебінен қолдау көрсетіледі.

Жалпы, Қазақстанда мемлекеттік сатып алулар баяулауда, бірақ соған қарамастан 14 % деңгейінде қалып отыр. Әзірге бюджет тапшылығы жоспарланған параметрлерде сақталып отыр, ол ЖІӨ-ге қатысты шамамен 3-4 %-дан аспайды.

2020 ж. мемлекеттік шығыстар шамамен 25 %-ға ұлғайды және негізінен Ұлттық қордан берілетін трансферттердің өсуі есебінен қаржыландырылады (44 % немесе 7 трлн. теңге) және ішкі мемлекеттік борышты тарту есебінен жүзеге асырылады. Сондықтан Қазақстанның бюджет саласында жағдай өте ауыр болып қалуда.

ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ / ҚОРЫТЫНДЫ

Жалпы, біздің ойымызша, дағдарыстан шығу процесі негізінен коронавируспен сәтті күреспен және іскерлік белсенділікті қалпына келтірумен сипатталады.

Жалпы сұранысқа қатысты біздің елімізде мемлекеттік шығындарды қоспағанда, оның барлық компоненттері азаяды. Нақты ақшалай кірістер мен негізгі капиталға инвестициялар азаяды. Бұл азаматтардың әл-ауқатына және жалпы үй шаруашылықтарының өмір сүру деңгейіне теріс әсер етуі мүмкін. Қазақстанда ішкі сұранысты қалпына келтіру өте қиын болуы мүмкін.

Жұмыста ұлттық экономиканың әртүрлі тараптарының өзара әрекеттесу динамикасын логикалық талдау мақсатында «жиынтық сұраныс және жиынтық ұсыныс AD–AS» моделі қолданылды. Атап айтқанда, макроэкономикалық көрсеткіштер пайдаланылды: ЖІӨ, баға деңгейі, халықтың табысы, пайыздық мөлшерлеме, таза экспорт және т.б.

Пандемиядан кейінгі экономикалық өсу біршама қалыпты инфляциямен бірге жүреді. Бірақ жиынтық сұраныстың өсуі, біздің болжамымыз бойынша, өндіріс пен жинақтауды кеңейту үшін қосымша ынталандыру тудырады. Ал орташа шығындардың төмендеуі инфляцияны тежейді, бұл жұмыста қолданылатын «AD–AS» моделінің нәтижелерімен расталады.

2021 ж. басына қарай жылдық инфляцияның 8-8,5 %-ға дейін біршама үдеуі күтіледі деп санаймыз. Бағаның өсуінің белгілі бір әлсіреуі азаматтардың нақты кірістерінің төмендеуімен, кейбір жұмыссыздықпен және төмен тұтынушылық сұраныспен байланысты болуы мүмкін.

Болжамдарға сәйкес, 2021 ж. 3-тоқсанында белгілі бір деңгейде коронавирус пандемиясының жалғасу ықтималдығының төмендеуіне байланысты мұнайға деген әлемдік сұраныстың шамалы өсуін болжауға болады.

Қазіргі уақытта ұлттық экономикада қалыптасқан проблемаларға мыналарды жатқызуға болады: мұнайға деген сұраныстың біршама баяу қалпына келу қаупі бар; фискалдық және квазифискалдық шаралармен экономикалық белсенділікті одан әрі ынталандыру тәуекелдері қалып отыр; капиталдың елеулі жылыстауы және бюджет қаражатының заңсыз ысырабы және т.б. орын алып отыр.

Экономикалық даму саласындағы іс-шараларды жүзеге асыруды жетілдіру мен басқару жөніндегі ұсынымдарға мыналарды жатқызуға болады: тек кейбір салаларда ғана емес, ұлттық экономикада құрылымдық реформалар жүргізу керек; ұлттық экономиканың құрылымдық секторларын мемлекеттік ынталандырудың қысқа мерзімді емес, ұзақ мерзімді шараларын іске асыру керек; экономика салаларын әртараптандыруды жүргізу және отандық өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру қажет; мемлекеттің қатысуымен шағын және орта бизнесті дамыту және қолдау қажет.

Жүргізілген зерттеуді талдау Қазақстанның экономикасы, болжам бойынша, 2020 ж. шамамен 2-2,5 %-ға қысқаратынын дәлелдеді. Бұл 1998 ж. бергі алғашқы елеулі құлдырау болады, ағымдағы шоттың тапшылығы шамамен 2 жылға, яғни 2021-2022 жж. дейін сақталуы мүмкін, өйткені әлемдік экономика кемінде 15-20 ай қалпына келетін болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. DDG Wolff. Trade policies have a huge potential to support climate action [Электронды ресурс] // World Trade Organization [web-сайт]. – 2020. – URL: https://www.wto.org/english/news_e/news20_e/ddgaw_18sep20_e.htm (қарау уақыты: 10.08.2020).

2. World Investment Report 2020. International Production Beyond the Pandemic [Электронды ресурс] // United Nations. UNCTAD [web-сайт]. – URL: <https://worldinvestmentreport.unctad.org/> (қарау уақыты: 10.08.2020).

3. Отчеты о присвоении рейтингов [Электронды ресурс] // S & P Global [web-портал]. – URL: https://www.standardandpoors.com/ru_RU/web/guest/ratings/presale-reports (қарау уақыты: 10.08.2020).

4. McKibbin W., Fernando R. The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios. – CAMA: Working Paper. – № 19. – 2020. – 45 p.

5. Leonida C., Martins P. The European crisis: analysis of the macroeconomic imbalances in the rescued Euro area countries // Journal of International Studies. – 2019. – № 12. – P. 22–45.

6. Choi B., Lugovskyy V. Asymmetric effects of financial development on export price and quality across countries // *Review of International Economics*. – 2019. – № 27(2) – P. 594–642.
7. Temiz Dinç T. D., Gökmen A., Nakip M., Azari N. M. The impact of foreign trade issues on economic growth in some developing countries including Iran and Turkey // *Journal of Transnational Management*. – 2017. – № 22(3). – P. 171–202.
8. Izmalkov C., Sonin K. Basics of the theory of contracts // *Voprosy Ekonomiki*. – 2018. – № 1. – P. 5–21.
9. Смагулова Ш. А., Науканбай Л. Совершенствование организации и развития государственной службы в Казахстане // *Central Asian Economic Review (CAER)*. – 2019. – № 3 (126). – С. 51–64.
10. Краткосрочный экономический индикатор в январе-августе 2020 г. составил 97,1 % [Электронды ресурс] // Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан [web-сайт]. – URL: <https://stat.gov.kz/news/ESTAT373931>. (қарау уақыты: 13.08.2020).
11. Blanchard O. *Macroeconomics*. – 7th. Global ed. – Pearson, 2017. – 576 p.
12. Пресс-релиз № 38. О сохранении базовой ставки на уровне 9,00% [Электронды ресурс] // Национальный банк Казахстана [web-сайт]. – URL: <https://nationalbank.kz/ru/news/press-relizy/9956> (қарау уақыты: 08.08.2020).
13. В 2020 году фонд «Самрук-Казына» привлечет 2,3 трлн. тг. Прямых иностранных инвестиций [Электронды ресурс] // Samryk Kazyna [web-сайт]. – URL: <https://sk.kz/press-centre/news/60624/> (қарау уақыты: 13.08.2020).
14. Antonovics K., Heffetz O., Frank R., Bernanke B. *Principles of Macroeconomics*. – 6th ed. – McGraw-Hill Education, 2015. – 480 p.
15. Mankiw N. Gregory. *Macroeconomics*. – 9th Edition. – New York: Worth Publishers, 2016. – 608 p.
16. Доклад Министра финансов РК Жамаубаева Е.К. на заседании Правительства РК по вопросу «Об исполнении государственного бюджета Республики Казахстан за 8 месяцев 2020 года» [Электронды ресурс] // Министерство финансов Республики Казахстан [web-сайт]. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin/press/news/details/doklad-ministra-finansov-respubliki-kazahstan-zhamaubaeva-ek-na-zasedanii-pravitelstva-rk-po-voprosu-ob-ispolnenii-gosudarstvennogo-byudzheta-respubliki-kazahstan-za-8-mesyacev-2020-goda?lang=ru> (қарау уақыты: 08.08.2020).

REFERENCES

1. “DDG Wolff. Trade policies have a huge potential to support climate action” (2020), World Trade Organization, available at: https://www.wto.org/english/news_e/news20_e/ddgaw_18sep20_e.htm (Accessed: August 10, 2020).
2. “World Investment Report 2020. International Production Beyond the Pandemic”, United Nations. UNCTAD, available at: <https://worldinvestmentreport.unctad.org/> (Accessed: August 10, 2020).
3. “Otchety o prisvoenii rejtingov”, S & P Global, available at: https://www.standardandpoors.com/ru_RU/web/guest/ratings/presale-reports (Accessed: August 10, 2020) (In Russian).
4. McKibbin, W. and Fernando, R. (2020), “The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios”, CAMA: Working Paper, No. 19, 45 p.
5. Leonida, C. and Martins, P. (2019), “The European crisis: analysis of the macroeconomic imbalances in the rescued Euro area countries”, *Journal of International Studies*, No. 12, pp. 22–45.
6. Choi, B. and Lugovskyy, V. (2019), “Asymmetric effects of financial development on export price and quality across countries”, *Review of International Economics*, No. 27(2), pp. 594–642.
7. Temiz Dinç, T. D., Gökmen, A., Nakip, M. and Azari, N. M. (2017), “The impact of foreign trade issues on economic growth in some developing countries including Iran and Turkey”, *Journal of Transnational Management*, No. 22(3), pp. 171–202.
8. Izmalkov, C. and Sonin, K. (2018), “Basics of the theory of contracts”, *Voprosy Ekonomiki*, No. 1, pp. 5–21.
9. Smagulova, Sh. A. and Naukanbaj, L. (2019), “Sovershenstvovanie organizacii i razvitiya gosudarstvennoj sluzhby v Kazahstane”, *Central Asian Economic Review*, No. 3 (126), pp. 51–64 (In Russian).

10. “Kratkosrochnyj ekonomicheskij indikator v yanvare-avguste 2020 g. sostavil 97,1 %”, Komitet po statistike Ministerstva nacional'noj ekonomiki Respubliki Kazahstan, available at: <https://stat.gov.kz/news/ESTAT373931> (Accessed: August 13, 2020) (In Russian).
11. Blanchard, O. (2017), “Macroeconomics”, 7th. Global ed., Pearson, 576 p.
12. “Press-reliz № 38. O sohranении bazovoj stavki na urovne 9,00 %”, Nacional'nyj bank Kazahstana, available at: <https://nationalbank.kz/ru/news/press-relizy/9956> (Accessed: August 08, 2020) (In Russian).
13. “V 2020 godu fond «Samruk-Kazyna» privilechet 2,3 trln. tg. Pryamyh inostrannyh investicij”, Samryk Kazyna, available at: <https://sk.kz/press-centre/news/60624/> (Accessed: August 13, 2020) (In Russian).
14. Antonovics, K., Heffetz, O., Frank, R. and Bernanke, B. (2015), “Principles of Macroeconomics”, 6th ed., McGraw-Hill Education, 480 p.
15. Mankiw N. Gregory (2016), “Macroeconomics”, 9th Edition, New York: Worth Publishers, 608 p.
16. “Doklad Ministra finansov RK ZHamaubaeva E.K. na zasedanii Pravitel'stva RK po voprosu «Ob ispolnenii gosudarstvennogo byudzheta Respubliki Kazahstan za 8 mesyacev 2020 goda»”, Ministerstvo finansov Respubliki Kazahstan, available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/minfin/press/news/details/doklad-ministra-finansov-respubliki-kazahstan-zhamaubaeva-ek-na-zasedanii-pravitelstva-rk-po-voprosu-ob-ispolnenii-gosudarstvennogo-byudzheta-respubliki-kazahstan-za-8-mesyacev-2020-goda?lang=ru> (Accessed: August 08, 2020) (In Russian).

MACROECONOMIC ANALYSIS AND THE FORECAST FOR THE KAZAKHSTAN'S ECONOMY IN «COVID-19» PANDEMIC CONDITIONS

Sh. A. Smagulova

Narxoz University, Almaty, Republic of Kazakhstan

ABSTRACT

The purpose of the scientific article is to conduct a macroeconomic analysis in the context of the development of the coronavirus pandemic and present short-term forecasts of Kazakhstan's economic development based on graphical modeling.

Methodology. In the course of writing the work, the following methods were used: research of bibliographic sources, systematization, graphical and qualitative analysis, as well as the «AD–AS» macroeconomic model.

Originality / value of research. The value of the work involves the implementation of modern economic analysis using the methodology of macroeconomic modeling and short-term forecasting to determine the development of priority national sectors within the framework of the COVID-19 course. There are also some suggestions for improving the activities of the state department of economic growth in Kazakhstan.

Findings. The main results obtained include: a brief overview of the economic situation in the world and primary sources on the organization and macroeconomic regulation; the structure and current development of the domestic economy in the context of a pandemic, taking into account the volatility of world oil prices; justified the use of the model of aggregate demand and aggregate supply: «AD–AS» – to determine the level of macroeconomic development of Kazakhstan; implemented an economic assessment of the structure of the state of aggregate demand; short-term forecasts and recommendations for improving the state management of the economy in Kazakhstan are proposed.

Keywords: economy of Kazakhstan, economic analysis, coronavirus pandemic, macroeconomic modeling, short-term forecasts, world oil prices, aggregate demand.

**МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ПРОГНОЗЫ РАЗВИТИЯ
ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ «COVID-19»**

Ш. А. Смагулова

Университет Нархоз, Алматы, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования состоит в проведении макроэкономического анализа в условиях развития пандемии коронавируса и на основе графического моделирования представить краткосрочные прогнозы экономического развития Казахстана.

Методология. В ходе написания работы были использованы следующие методы – исследование библиографических источников, систематизации, графического и качественного анализа, а также макроэкономическая модель «AD-AS».

Оригинальность / ценность исследования. Ценность работы предполагает осуществление современного экономического анализа с применением методологии макроэкономического моделирования и краткосрочного прогнозирования для определения развития приоритетных национальных секторов в рамках течения «COVID-19». Также даны некоторые предложения по улучшению деятельности государственного управления экономического роста в Казахстане.

К основным полученным результатам можно отнести: проведен краткий обзор экономической ситуации в мире и первоисточников по вопросам организации и макроэкономического регулирования; рассмотрена структура и текущее развитие отечественной экономики в условиях пандемии с учетом волатильности мировых цен на нефть; обосновано применение модели совокупного спроса и совокупного предложения: «AD-AS» – для определения уровня макроэкономического развития Казахстана; реализована экономическая оценка структуры состояния совокупного спроса; предложены краткосрочные прогнозы и рекомендации по совершенствованию государственного управления экономики в Казахстане.

Ключевые слова: экономика Казахстана, экономический анализ, пандемия коронавируса, макроэкономическое моделирование, краткосрочные прогнозы, мировые цены на нефть, совокупный спрос.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР

Смагулова Шолпан Асылхановна – экономика ғылымдарының докторы, профессор, Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы, e-mail: sholpan.smagulova@narхоз.kz